

КУЛТУРА И ЕЗИК – КУЛТУРНИ МОСТОВЕ ИЛИ ЕЗИКОВИ ПРОПАСТИ В ЕПОХАТА НА ТРАНСКУЛТУРАЛИЗМА

Резюме: Транскултурните влияния намират много интензивен прием в културното пространство на заобикалящата ни среда. Ако недооценява сериозните предизвикателства в този процес българското общество рискува своята уникалност. Обединяването с другите може да ни лиши от възможности да бъдем приети като оригинален и желан партньор на европейската културна сцена. И, ако езикът е универсалното средство за създаване на контакти и общуване, то именно изградената родноезикова култура и идентичност носят в себе си онази база от уникални характеристики, която осигурява културни мостове, а не пропасти.

Ключови думи: езикови провокации, словесна изразност, езикова екология, социалната политика.

Като съвременници на съдбовни процеси, белязани от мултикултурно взаимодействие в условия на глобализация, сме изправени пред необходимостта да самоизграждаме у себе си действително съвременна битийна и културна адекватност на промените, които съпътстват нашето ежедневие.

Интензивната модернизация на обществото същевременно сериозно проблематизира и въпроси от геостратегически, социален, икономически, културен и етнически характер. В България те са детерминирани двустранно:

1. От настъпилата радикална смяна в националния модел на обществено развитие;
2. От специфичните моменти в протичащите европейска интеграция и световна глобализация.

Участници сме в епохално-исторически преход на технологични и социално-семантични промени, на смислово-съдържателни трансформации, предизвикани от новото обществено развитие и от прогреса на комуникационни и информационни технологии. Като преминават безвизово нашите граници, те интензивно завладяват все

1 gedyankova@gmail.com

2 sofger11@gmail.com

повече от жизненото ни пространство, но и поставят сериозни видими и невидими културни предизвикателства.

Без да се отрича обективната необходимост в посочения контекст от многообразието в межкултурните взаимодействия, все пак е необходима и съответна последователна социална политика, която е насочена към запазване на националната идентичност и недопускаща тотално асимилиране на етническо и културно равнище.

Европейската интеграция предполага страната ни да заема своето място в Европа и, за да бъде съответно равнопоставена, това действително изисква гъвкавост и отвореност към чуждо влияние, което благоприятства естественото изграждане на пълноценна европейска идентичност.

От друга страна, във връзка със запазване на българското самосъзнание, родният език е този, чрез който се идентифицираме.

Според лаконичното твърдение на Ф. Макс Мюлер, „нашата душа се обективира главно посредством езика“. В качеството си на детерминанта за съзнателна човешка дейност, словото създава възможност както за усвояване, възпроизвеждане или преобразуване на културата от страна на отделния индивид, така и за съхраняване на културните ценности, чието субективизиране се осъществява в процесите на междуличностното взаимодействие.

Езикът е индикатор за културна идентичност, залог за обществен суверенитет.

Многобройни са примерите в световната история за това, че необмислена вреда, нанесена на езика, е фатална за единството на битието и засяга в дълбочина обществената връзка на националното самоопределяне, т.е. погубването /или изгубването/ на езика убива нацията. Защото “език и битие еволюират заедно и в тях отекват едновременно събитията на общата им история” (Adernold, 2015: 326).

Тези разсъждения потвърждават мнението, че колкото по-дълбоки в древността са корените на един език, толкова по-богато е националното духовно наследство.

Отношенията между езиковото развитие и обществено-историческия процес са от особено важно значение. Ако всяка културно-историческа ситуация се обслужва от определен тип езикови системи, то в този аспект езикът е съставна част от всеки етап на историческия процес. Неговата репрезентативна форма е следствие от определена културна политика и обратното – тя представя и характеризира езиковата ситуация.

Това достатъчно ясно мотивира търсенето и определянето на диалектиката в отношението “култура - език”.

Научната интерпретация на посочената диада неотменно присъства в аналитичните концепции на всички световни авторитети както в областта на културознанието, така и в тази на езикознанието.

Според Ернст Касирер “езикът е една от най-простите консервиращи сили на човешката култура” (Касирер, 1996, 372).

Михаил М. Бахтин определя културата като “съхранени в колективната памет слова, спрямо които всеки трябва да ситуира себе си” (Бахтин, 1979: 250).

Като разглежда културата като семиотичен феномен, Борис Успенски я презумпира като език или система от езици.

Представителят на структурализма Ролан Барт насочва вниманието си към езиковото многообразие в националната култура и в сравнително високата степен на образование той открива основания за културното единство на обществото (Барт, 1995).

Немският езиковед Вилхелм фон Хумболт подчертава: “Езикът е в известен смисъл външна проява на духа на народите: езикът на народа е неговият дух и духът на народа е неговият език – трудно можем да си представим нещо по-тъждествено” (Бояджиев, 1995: 191).

Представителят на френската социологическа лингвистична школа Антоан Мейе определя езика като социален факт, като социална институция: “Никое социално явление не е по-универсално, нито по-съществено от езика - подчертава той, - никоя проява на човешкия разум не предава по-пълно, нито по по-изтънчен и по-разнообразен начин цялата му дейност” (Бояджиев, 1995: 213).

В своята монография “Езикът и човекът” Емил Бенвенист определя, че “най-съществената черта на езика – това, че е изграден от знаци, би могла да бъде обща за всички социални явления, които изграждат културата” (Бенвенист, 1993: 55).

Основоположникът на динамичния структурализъм в съвременното езикознание Еухенио Косериу достига до следния извод: “Езикът, освен че създава и отразява неезиковата култура, той самият е култура” (Бояджиев, 2003: 120).

От позициите на социолингвистиката, според Михаил Виденов, “езикът на един народ е част от духовната му култура” (Виденов, 1995: 14).

В изброените становища, доминира мнението, че езикът е един от аспектите на културата. То проектира отношението “език – култура” като част към цяло.

В съгласие с валидността на тази постановка и въз основа на приведените мнения, е възможно да бъде разгърнато съдържанието на кохеренцията “култура и език”.

В контекста на приоритетната за конкретната разработка научно-теоретична гледна точка, значимост придобива обосноваването на твърдението за диалектическо единство в съществуването и развитието на културата и езика.

Основанията за това твърдение се откриват в следните общи характеристики в проявленията на културата и езика:

- класифицират се като социални явления – историческа предпоставка за тяхното съществуване е появата на човека;
- явяват се изходен критерий в антропогенезиса – съпътстват процесите на филогенезис и онтогенезис;
- определят се като надбиологични явления – индивидуалната им трансформация е процес на придобиване, възпитаване и усъвършенстване;
- познаваеми са и са познание – обслужват комуникативната сфера;
- имат динамична природа;

- проявяват се като семиотични системи – детерминират хуманитарното знание;
- притежават общ “исторически субект” – човека с неговата творческа, целенасочена свободна дейност;
- обществено-обусловени са – предикат за национална идентичност;
- научно-теоретичният им анализ се базира на общи методологически проучвания.

Очевидно тук става дума не за отъждествяване на разглежданите явления – култура и език, а за тяхната перманентна взаимозависимост и релевантност.

В този смисъл противоречията, които съпътстват словесната изява като говорно-опосредствана комуникация в епохата на транскултурализма се очертават предимно като следствия на езикова надпревара и конкуренция, които и в световен, и в национален аспект резултират в сериозни лингвистични проблеми. Те намират израз в предизвикателствата на макар и условно дефинираните, но безусловно актуалните днес лингво-политика и лингво-екология.

По посока на глобалните проучвания в световен аспект интерес представляват съвременните теоретически концепции в областта на общественото езикознание, които категоризират съществуващите в света езици в следните две направления (по Жан-Луи Калве):

- класификация на езиците като хиперцентрални, суперцентрални, централни и периферни според исторически наложилите се езиков ландшафт и числеността на хората, които ги говорят;
- класификация на езиците като международни, държавни (официални, национални) или местни, малцинствени, етнически и други, според статуса на езиковата практика.

Съвременните езици се отличават със свое национално своеобразие и съхраняването самобитността на всеки един от тях е естествена закономерност. Независимо от това, все по-задълбочаваща се е тенденцията, белязана като лингвоцид, застрашаващ езиковото многообразие, върху чиято основа се проявяват както междукултурният диалог, така и характеристиките на транскултурализма.

От друга страна, с развитието на информационното общество се налага и нова комуникативна ситуация, в която непрекъснато се изострят допълнителни лингвистично конфликти – между съществуващите естествени и породените изкуствени езици.

Посочените лингвистични конфликти произтичат от стремежа към легитимация или дискриминация на различните езикови идентичности.

Масовото навлизане на електронните медии поражда и утвърждава множества изкуствени езици, които освен позитивните си за модерното общество качества относно обем и размяна на информация, познания, интереси, придобиват и тревожни превъплъщения като проблематизират един от основните въпроси на нашето съвремие – въпросът за Другия. Налице е парадоксална тенденция, изразена в

неимоверното нарастване и разгръщане на средствата за информация и комуникация, съпътстваща се от задълбочаваща се „антикомуникация“.

Посочените дотук предизвикателства, пред които са изправени езиците в новата за света комуникативна ситуация закономерно намират проективен модел на отражение и в съвременното състояние на българската езикова практика.

Обособяването на българския книжовен език като представителен, нормативен и кодифициран за цялата нация, представлява синтез на езиковото богатство на нашия народ. Съвременните изследвания в областта на българското езикознание и производните му научни направления констатираат, че взаимодействията в триадата „общество – книжовен език – езикова култура“ се съпровождат и от конфликтност и антагонизъм. Противоречията между книжовната нормативност и говорната практика са колкото тревожни, толкова и разбираеми, тъй като именно тяхното наличие мотивира научно-теоретичното и практически приложното въздействие на говорната култура в проучването, коригирането и направляването на социалната употреба на езика.

В условията на утвърждаващи се транскултурни влияния при междуличностното общуване особено значима роля се отнежда на говорната изява на личността, в която намира отражение амбивалентността в равнищата на нейната персоналистична идентификация. Словото насища полето на съвместното съществуване „заедно с Другия“ и в този смисъл се превръща в мост за културен обмен.

В този културен обмен, освен че се диалогизира съвместното съществуване с другите, словото същевременно и индивидуализира всеки от партньорите в този процес.

Върху тази основа говорната култура се разглежда като качествена характеристика на личността, изразена в съвкупността от говорно-комуникативни умения, които съответстват на интелектуалния статус на личността, презентират нейната културна идентичност и стилова адаптивност в условията на социалната комуникация. По този начин говорната култура придобива особено важно значение за процесите на комуникация и социализация в съвременното общество, за общата култура на отделната личност, а оттам – и за националната ни култура.

Пряко отнесен към дискутираната тема, проблематичен характер придобива фактът, че сама по себе си говорната култура се *проявява* в горепосочените периметри, тъй като нейните деформации засягат сериозно социалните отношения в микро- и макросредата.

Доказателствата за незадоволителното състояние на говорната изява, съпътстващо нашето съвремие, откриваме:

- в широкото разпространение на изговорни недостатъци;
- в обеднялата и сведена до безизрастност мелодика, характерна за българската интонация;
- в прекомерните предпочитания към небългарска лексика, оцеляваща родното ни словно богатство;
- в преобладаващата неуместна употреба на диалектизми, жаргонизми, варваризми, вулгаризми, паразитизми и др. под.;

- в ограничения синонимен речников фонд и т.н.

Към изредените негативи следва да добавим и крайния резултат, до който води присъствието им в нашето речево поведение, а именно – *и безпомощността при осъществяване на пълноценни социални контакти.*

Тези тревожни прояви в говорната действителност естествено насочват вниманието към проучване на техния генезис:

- от една страна – социално зададен в непосредствената семейна среда;

- а от друга – специално организиран в образователната практика на българското училище.

Подобно проучване се обуславя от факта, че социалните условия, в които живеем, са диалектически определени и в този смисъл са динамични в своето съществуване. Те поставят отпечатък върху факторите, които влияят за развитието на личността, респективно и върху тези, които са в основата или съпътстват говорната култура.

Проблемите, които засягат цялостно съвременната говорна атмосфера на нацията са свързани предимно с интеркултурните влияния, насищащи микроклимата и макроклимата на говорната изява в българското общество.

В епохата на транскulturализъм тяхното дефиниране като присъствие с позитивни или негативни последици е особено деликатен, но и поради това кардинално сериозен въпрос, тъй като неговата яснота предопределя съответната социално-политическа стратегия.

Говорната изява на българите през настоящия период с безпрецедентно досега масирано въздействие на два еднакво интензивни и едновременно проявяващи се фактора:

първият – особено тревожна неграмотност и липса на внимание, високостепенност и отговорност към правилната употреба на родния език;

вторият – изключително изобилие на чуждоезикова лексика и изказан стил в речевата емисия.

Съществува взаимна обусловеност между равнището на националната ни култура и индивидуалната говорна култура на всеки български гражданин. Небрежната говорна изява на личността рефлектира върху общата култура на нацията и безразличието към националната езикова култура от страна на отделния индивид е показателно за неговата обща култура.

С навлизането на информационно-комуникационните технологии в семейния бит значително се масовизира ранновъзрастовото възприемане на небългарска лексика. Разпространението на новите технологични възможности с масов достъп изтласква детските читателски интереси и привързаността към детските книгоиздания остава единствено в детските спомени на възрастните. В ежедневието на подрастващите отсъства прекия досег до литературната творба, разчита се изцяло на живия говор или на директните контакти във виртуалната среда. За многобройните видео-материали, за компютърните игри и чат-общуването е характерно крайно оповърхностяване и прилизаване на изказан стил. Тяхната цел е предимно установяване на

контакт заради самия контакт – изгражда се едно подобие в поведението, в личностното реагиране, което само по себе си е инфантилност, тъй като се загубва индивидуалността на комуникиращите. Всичко това резултира в тяхното уеднаквяване като допълнително го подсилва с такова обедняване и елементаризиране на словесната изразност, което води до дефицит на родноезиков лексикален фонд.

Транскултурните влияния днес са трудно контролируем процес, но позитивният им ефект би бил установен с висока степен, ако не се извършва върху лабилната основа на съвременното състояние на говорна култура сред подрастващите.

Същевременно, анализиран на философско равнище, проблемът от подобни предизвикателства в словесната изразност се разширява заради отстояването на духовния естетизъм, в който се припознава българската идентичност: на задълбоченост, на самовглъбеност, на оригиналност.

Действително, сред утвърдените до степен на задължителни изисквания в условията на глобализация, като основни ключови компетентности се изтъкват владеенето на чужд език и компютърни умения. Към тези изисквания (а и посредством тях) се добавят и приоритетите, които в процесите на интеграция предлага познаването на културните белези на другите народи: национални традиции, поведенчески стереотипи, езикова характерност, уникалности в изкуството и др. Но дори само с надмощието на поп-културата над традиционната ритуалистика като присъствие в медийното пространство, рискуваме да се лишим от възможността да запознаем другите с нашите национални културни белези и да бъдем дисквалифицирани в номинациите за равнопоставеност в културната европейска общност.

Тревожността от разгледаните проблеми е предизвикана от факта, че българското общество рискува своята уникалност.

Защото, за да бъдат забелязани българите в европейското културно пространство, вероятно значение има и самобитната българска уникалност. И, ако езикът е универсалното средство за създаване на контакти и общуване, то именно изградената родноезикова култура и идентичност носят в себе си онази база от уникални характеристики, която осигурява културни мостове, а не пропасти.

В този смисъл те предоставят възможности не само да присъствате, но освен това да бъдем забелязани и предпочитани като партньори в културната интеграция. Сам по себе си езикът е комуникативно и обединяващо, тоест – интегративно средство. Както за комуникацията, така и за интеграцията в еднаква степен е валидна максимата, че докато подобните се привличат, защото подобие то установява контакт, то различните се провокират, защото различието предполага задълбочаване и е заредено с перспективност.

ЛИТЕРАТУРА

- Барт, Р. *Разделението на езиците*. С.: НИ, 1995.
- Бахтин, М. *Естетика словесного творчества*. М., 1979.
- Бенвенист, Е. *Езикът и човекът*. С.: НИ, 1993.
- Бояджиев, Ж. „Прощални думи за Еухенио Косериу“. *Съпоставително езикознание / Сопоставительное языкознание / Contrastive linguistics*, 2003.
- Бояджиев, Ж. *Увод в езикознанието*. Пловдив: “Хр. Г. Данов”, 1995.
- Виденов, М. *Езиковата култура на българина*. С.: АНУБИС и СБП, 1995.
- Димитрова, С., ред. *Език и манталитет*. С., 2004.
- Касирер, Е. *Есе за човека*. С.: ИК “Хр. Ботев”, 1996.
- Макариев, П. *Intercultural Communication and Civil Society*. Sofia: Plamen Makariev ed., 2000
- Минков, М. *Защо сме различни*. С., 2008.
- Пачев, А. *Езиковите общности в условията на глобализация*. С., 2007
- Рот, Ю., Рот, К. *Студии по интеркултурна комуникация*. С., 2007.
- Тодорова, М. *България, Балканите, светът – идеи, процеси, събития*. С., 2008.
- Чонгарова И. *Интеркултурната комуникация. Аспекти на лингвокултурната теория и практика*. Пловдив, 2002.
- Adernold, E. *Sprecherziehung des schauspielers*. Berlin, 2015.
- http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Linguist/Ter/_Index.php

Д-р Гергана Дянкова
Д-р София Дерменджиева

CULTURE AND LANGUAGE - CULTURAL BRIDGES OR LANGUAGE GAP IN THE AGE OF CROSS CULTURAL

Abstract: Cross Cultural influences find very intensive intake in national and cultural surrounding environment. In this process the Bulgarian society risked their uniqueness of underestimating the serious challenges. Uniting with others, can deprive us of the opportunity to be accepted as genuine and trustworthy partner of the European cultural scene.

And if language is a unique tool for networking, then formed a native-language culture and identity, which protects the interests of Europe to us.

Key words: language provocations, speech, expression, linguistic ecology, social policy.